

УДК 631.115:338.43

Тарасович Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу

Житомирського національного агроекологічного університету

**КООПЕРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ****COOPERATION AS A TOOL FOR ECONOMIC GROWTH IN RURAL AREAS
AND ECONOMY IN TERMS OF DECENTRALIZATION****АНОТАЦІЯ**

У статті обґрунтовано місце та роль кооперації в економічному зростанні сільських територій та економіки. Доведено переваги та доцільність формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як інструменту захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників в умовах турбулентного бізнес-середовища. Акцентовано на особливостях та перевагах кооперативної форми підприємництва на сучасному етапі імплементації реформ, пов'язаних із розвитком засад самоврядування в українському суспільстві. Розкрито зміст державної підтримки та регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, наведено приклади реалізації міжнародної підтримки кооперування в сільській місцевості. Доведено, що активізація кооперативного руху в Україні сприятиме досягненню ключової мети політики сільського розвитку, а саме – підвищення добробуту і якості життя сільського населення та всього суспільства.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, сільські території, сільська економіка, децентралізація, економічне зростання.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснованы место и роль кооперации в экономическом развитии сельских территорий и экономики. Доказаны преимущества и целесообразность формирования сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов как инструмента защиты экономических интересов сельскохозяйственных товаропроизводителей в условиях турбулентной бизнес-среды. Акцентируется внимание на особенностях и преимуществах кооперативной формы предпринимательства на современном этапе имплементации реформ, связанных с развитием принципов самоуправления в украинском обществе. Раскрыто содержание государственной поддержки и регулирования развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации, приведены примеры реализации международной поддержки кооперирования в сельской местности. Доказано, что активизация кооперативного движения в Украине будет способствовать достижению ключевой цели политики сельского развития, а именно – повышения благосостояния и качества жизни сельского населения и всего общества.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, сельские территории, сельская экономика, децентрализация, экономический рост.

ANNOTATION

The place and role of cooperatives in economic growth of rural areas and economy is grounded. It is proved the feasibility of agricultural service cooperatives formation as an instrument for protection of economic interests of agricultural producers in conditions of turbulent business environment. The attention is focused on features and benefits of cooperative forms of entrepreneurship at the current stage of implementation of reforms related to development of principles of self-government in Ukrainian society. The content of state support and regulation of development of agricultural service cooperatives is revealed. There are examples of international support for cooperation in rural areas. It is proved that revitalization of the cooperative movement in Ukraine will contribute to key ob-

jectives of rural development policy, namely improving the welfare and quality of life of rural population and whole society.

Keywords: agricultural cooperation, rural areas, rural economy, decentralization, economic growth.

Постановка проблеми. Трансформація аграрного сектора національної економіки, в силу викликів, із якими стикаються сільськогосподарські товаровиробники, особливо дрібно-товарні, зумовлює необхідність конфігурації спільності їх інтересів із метою забезпечення сталого розвитку сільських територій. Зміст кооперативної складової у формуванні імперативів зрівноваженого сільського розвитку в Україні вибудовується з урахуванням євроінтеграційних важелів. Це насамперед проявляється в розробці та поступовій імплементації реформ, пов'язаних із розвитком засад самоврядності в українському суспільстві, що передбачають концептуальні зміни в системах державного управління та залучення безпосередньо сільських громад до формування й реалізації політики територіального розвитку на локальному та центральному рівнях.

Відродження кооперативного руху в Україні визначено одним зі стратегічних векторів державної аграрної політики, інструментом економічного зростання аграрного сектора, становлення сільського розвитку та захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів за умов турбулентності бізнес-середовища. Стратегічне передбачення обмеженості інвестиційної активності та привабливості, а також можливостей аграрної сфери, сільськогосподарські кооперативи, як соціальні організації з економічним змістом, є локомотивом розвитку сільських територій та економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну парадигму сільськогосподарської кооперації в Україні сформулювали такі відомі дослідники: П. Березівський, В. Гончаренко, Ф. Горбонос, В. Зіновчук, О. Крисальний, Г. Купалова, М. Малік, П. Макаренко, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Л. Молдаван, В. Моссаковський, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, Ю. Ушкаренко, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. [1–3]. Наукові праці вказаних дослідників визнані вітчизняними й зарубіжними економістами-аграрниками. Однак багатогранність

розглянутої проблематики та динамічна трансформація організаційно-правових форм господарювання на сучасному етапі ринкових реформ зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень у вказаному напрямі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Результати проведеного дослідження вказують на обмеженість представлення в наукових джерелах особливостей, перспектив та передумов адаптації сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до роботи в умовах імплементації реформ, пов'язаних із розвитком засад самоврядування. Крім того, важливим вбачається питання обґрунтування місця та ролі сільськогосподарської кооперації в економічному зростанні сільських територій та економіки відповідно до стратегії зрівноваженого сільського розвитку в силу актуалізації демократизації суспільства в Україні. Враховуючи зазначене, актуальність досліджуваної проблеми є очевидною.

Метою статті є обґрунтування місця та ролі сільськогосподарської кооперації в економічному зростанні сільських територій та економіки в умовах децентралізації влади в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Співпраця різноманітних інституцій та кооперація в сільських громадах вбачаються необхідною детермінантою їх економічного зростання. Резерви розвитку сільських територій криються не стільки в додатковому залученні інвестицій ззовні, скільки в ідентифікації можливостей реалізації їх наявного потенціалу завдяки консолідації зусиль сільського населення з метою вирішення спільних для них проблем у їх господарській діяльності.

Особливо дієвими в умовах трансформаційних криз та глобалізації світового економічного простору є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Підтримуємо думку відомого економіста-аграрника В. Зіновчука щодо нецільності розвитку виробничих кооперативів в Україні, адже такі інституції, як стверджує дослідник, створено в результаті формальної реструктуризації дисфункціональних колективних підприємств і їх не можна вважати перспективними утвореннями, що гармонізують зі стратегічними цілями ринкової трансформації аграрного сектора [2].

Дослідженнями встановлено, що станом на 01.01.2017 р. в Україні зареєстровано 1097 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (на 601 од. більше, ніж у 2009 р.), членами яких є 24,8 тис. осіб [4]. Реально функціонуючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів лише 589 (53%), з них молочно-сільських – 151 (25%), з обробітку землі та збирання врожаю – 152 (25%), м'ясні – 34 (5%), плодоовочеві – 76 (12%), зернові – 35 (5%) та з надання інших послуг – 141 од. (23%) [5]. Слід зазначити, що серед кооперативів, які віднесені до категорії чинних, не можна чітко визначити, які об'єми послуг ними надаються та які

критерії обрано за основу при ідентифікації їх як чинних із боку управлінь агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій (рис. 1).

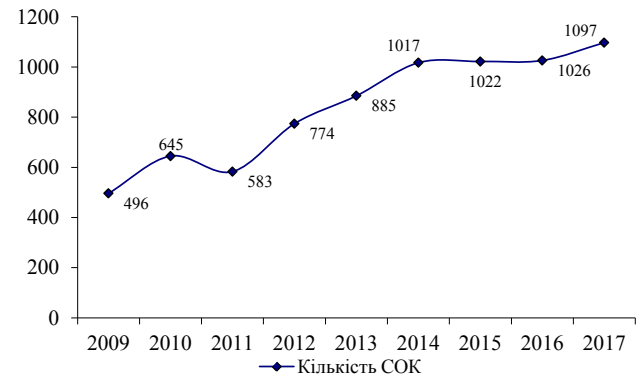

Рис. 1. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, од. (станом на 1 січня відповідного року)

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Важливо зазначити, що вплив кооперативів на розвиток сільської економіки визначається не лише їх кількістю, а й іншими важливими показниками, такими як кількість членів кооперативів, обсяг послуг, що надається, його економічні характеристики. Середньостатистичний український сільськогосподарський обслуговуючий кооператив у рік надає послуг на суму 55,3 тис. грн, пайовий фонд складає 108 тис. грн, основні фонди – близько 99 тис. грн, щомісяця надає послуг дійсному члену на суму 136,4 грн [6]. Завдяки розвитку кооперативів на сільських територіях станом на 01.01.2017 р. створено 1636 постійних робочих місць, які утримують 21758 голів ВРХ, із яких: 16953 голів корів та 4188 – голів свиней, реалізовано 48,7 тис. т молока, 2,8 тис. т зерна, 0,2 тис. т м'яса, 3,2 тис. т плодоовочевої продукції [5].

Результати проведених досліджень вказують на існування ряду чинників, що спричиняють перешкоди в процесі формування і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, а тому мають переважно негативний вплив на сільську економіку, ключовими з яких слід вважати такі: відсутність ефективних форм державної підтримки та регулювання; неврегульованість чинного законодавства, зокрема податкової політики; низький рівень поінформованості та недостатня обізнаність сільського населення щодо сутності, принципів та переваг кооперування; низький рівень професійності менеджменту кооперативів щодо специфіки такої форми підприємництва.

Починаючи з 2013 р., в державному бюджеті не передбачаються цільові кошти на підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як це було, скажімо, у 2011–2012 рр. для придбання сільськогосподарської техніки, обладнання та устаткування вітчизняного виробництва. Фінансовою підтримкою декла-

рувалося відшкодування 90% вартості техніки, обладнання та устаткування вітчизняного виробництва (без урахування сум ПДВ) за умови, що кооператив компенсує лише 10%. Кошти спрямовувалися на конкурсних засадах кооперативам, членами яких є винятково особисті селянські, фермерські господарства та фізичні особи – сільськогосподарські товаровиробники [4]. У державному бюджеті України на 2017 р. передбачено спрямувати на підтримку аграріїв 5,5 млрд грн, зокрема на дотування малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників – майже 3 млрд грн [7].

Попри переважно негативні бачення щодо державної підтримки розвитку кооперації в Україні все ж здійснено важливі кроки у вказаному напрямі. Зокрема, Програмою розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013–2020 рр. передбачено вдосконалення інституційних умов для їх створення, формування інфраструктури, нівелювання перешкод на шляху до організованого аграрного ринку сільськогосподарським товаровиробникам, підвищення рівня добробуту і зайнятості сільського населення, збереження сільської поселенської мережі тощо [8]. Програмою задекларовано, що до 2020 р. буде створено не менше 5 тис. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із кількістю членів – 2 млн осіб. Послуги отримуватимуть 5,5 млн осіб із 8 тис. населених пунктів. Передбачено створення 1,6 млн робочих місць у сільській місцевості, кількість фермерських господарств зросте до 120 тис. од., а розмір земельної площі в їх користуванні (разом із особистими селянськими господарствами) складе 20 млн га [8]. Загалом, підтримуючи ініціативу Міністерства аграрної політики та продовольства України щодо реалізації вказаної Програми, варто вказати на необхідність посилення передусім фінансового аспекту її імплементації, адже нині недостатніми вбачаються обґрунтування механізмів та інструментів реалізації розроблених пропозицій та власне їх реалістичність.

Не акцентуючи на кооперативній складовій розвитку сільського господарства та села, державою розроблено важливі програмні документи для підтримки вітчизняних товаровиробників, особливо дрібнотоварних та сільської економіки загалом. Такі кроки передбачають стимулювання суб'єктів господарювання до здійснення певного виду діяльності, зокрема й у сфері кооперативного підприємництва, що сприятиме розвитку сільських територій. Наприклад, Єдиною комплексною стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. передбачено підвищення конкурентоздатності сільського господарства як базової основи сільської економіки і сприяння розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС та міжнародних принципів [9]. Метою Концепції розвитку сільських територій до 2025 р. задекларовано створення організаційних, правових та фінансових

передумов для сільського розвитку шляхом диверсифікації видів діяльності на сільських територіях (зокрема, економічних та неекономічних), зростання доходів сільських жителів від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, підвищення соціальних стандартів і покращення умов життєдіяльності, охорони навколишнього природного середовища [10].

Слід зазначити, що в Україні впроваджуються міжнародні проекти з підтримки малого підприємництва, сімейних ферм та кооперації на селі. Зокрема, у Вінницькій, Львівській, Херсонській та Черкаській областях за підтримки міжнародних донорських організацій втілюються в життя 6 проектів [11]. Для прикладу, в Черкаській області з січня 2015 р. реалізовується проект вартістю понад 617 тис. євро (має назву «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатofункціональних кооперативів»), який на 80% фінансується Європейським Союзом у межах програми «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні, решта – Черкаською обласною радою. Першочерговою ціллю Центру є розведення племінного поголів'я кролів із наступною передачею сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам із метою поширення в області кооперативного руху та збільшення робочих місць у сільській місцевості. Проектом передбачено створення 50 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, залучення близько 1 тис. селян до господарської діяльності та працевлаштування біля 300 осіб [12].

Окремо варто відзначити, що у 2016 р. в Україні розпочато імплементацію міжнародного проекту USAID «Підтримка аграрного і сільського розвитку», яким передбачено комплексне економічне зростання через призму розвитку сільських територій та аграрного сектора [13]. У межах проекту планується нарощування обсягів інвестування та збільшення кількості робочих місць на селі, нівелювання бар'єрів для бізнесу, формування належних умов функціонування малих і середніх суб'єктів господарювання. Загалом у межах співпраці USAID сьогодні в Україні впроваджено 4 програми підтримки розвитку аграрного сектора, а саме: Water for Agri Sector Project, Agriculture Partnership Initiative, Credit for Agricultural Producers, Agriculture and Rural Development Support (ARDS) [13].

Світовим кооперативним досвідом доведено доцільність співпраці на кооперативних засадах. На сьогодні країнами-еталонами ефективного розвитку сільського господарства на кооперативних засадах є Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія, Ісландія, Нідерланди та Японія. Інституціональні зміни в агробізнесі цих країн довели ефективність такого виду бізнесу з-поміж інших його форм. Наприклад, у Фінляндії кооперативи виробляють до 40% продукції харчової промисловості. У Євросоюзі коопе-

ративи забезпечують реалізацію 60% товарної продукції аграрного сектора, у скандинавських країнах – 80%, в Японії та Китаї – 90% [14].

Актуальність кооперативних ініціатив посилюється у зв'язку з новими реформами, що від-

буваються сьогодні в Україні. Йдеться насамперед про децентралізацію влади, що значно розширює можливості розвитку сільських громад. Загалом трансформаційні зрушення в системі місцевого самоврядування комплементарні

Рис. 2. Організаційно-економічні передумови розширення можливостей розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в умовах децентралізації

Джерело: власні дослідження

Рис. 3. Місце сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в сільському розвитку

Джерело: власні дослідження

з фундаментальними принципами становлення демократичної соціально-орієнтованої держави. Децентралізація – система управління, при якій частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоврядування. У таких умовах закріплюється принцип спроможності місцевого самоврядування, що гарантує наділення його достатніми повноваженнями й ресурсами. Крім того, всі особливості території (економічні, екологічні, соціальні, історичні, культурні, демографічні тощо) враховуються під час стратегічного планування її розвитку, закріплюються гарантії щодо матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування, зокрема щодо місцевих податків та зборів. Із запровадженням Конституційних змін земля, рухоме й нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти, що перебувають на території сільських громад, підпадають під юрисдикцію територіальних громад та їх органів місцевого самоврядування – жодне питання місцевого значення не може вирішуватися без їх згоди [15]. У цьому контексті сільськогосподарська обслуговуюча кооперація вбачається економічним підґрунтям новостворених об'єднаних громад, що через ряд позитивних аспектів наслідків децентралізації, сприятиме економічному зростанню сільських територій та економіки (рис. 2).

Децентралізація влади є однією з вимог концепції сталого розвитку та закономірною реформою в країні в тому випадку, якщо вектором обрано прогресивний розвиток за європейськими правилами, нормами та стандартами. Польща, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія, скандинавські країни свого часу провели таку реформу, що загалом сприяло розвитку сільських територій та економіки, зокрема на кооперативних засадах. У контексті зазначеного, першочерговими заходами адаптації сільського кооперативного бізнес-середовища до функціонування та розвитку в умовах децентралізації є: 1) формування сприятливого правового поля для розвитку сільськогосподарської кооперації та його імплементації в українське законодавство; 2) активізація кооперативної освіти на інноваційних засадах; 3) розробка дієвих програм розвитку сільських громад у контексті впровадження принципів соціально-економічного зростання крізь призму поширення кооперативної ідеології (рис. 3).

Дієві кроки у напрямі активізації кооперативного руху сприятимуть підвищенню зайнятості в сільській місцевості, створенню повноцінних робочих місць; зростанню доходів сільських сімей; забезпеченню попиту на продовольство; розширенню можливості доставки продукції дрібних товаровиробників на організований аграрний ринок та на експорт. Конфігурація вказаних переваг сприятиме розвитку сільських територій та економіки, що в підсумку забезпечить досягнення цілей сільського розвитку в Україні, а саме – підвищення добро-

буту і якості життя сільського населення і всього суспільства

Висновки. Отже, в сучасних умовах децентралізації сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію слід розглядати як дієвий інструмент економічного зростання сільських територій та економіки. Це уможлиблюється завдяки консолідації зусиль аграрних товаровиробників із метою вирішення спільних проблем у їх господарській діяльності, забезпечення її ефективності на основі оптимізації витрат, зокрема логістичних, розширення можливостей доступу до агросервісних та інших послуг тощо. Кооператив, із огляду на переважно неналежну ресурсну базу та обмежений доступ сільськогосподарських товаровиробників до організованого аграрного ринку, розглядається самодостатньою інституцією демократичного суспільства, що сприяє ефективному формуванню бюджету не лише членів кооперативу, а й територіальних сільських громад.

Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямі є обґрунтування імперативів сільськогосподарської кооперації у моделях розвитку сільської економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Молдован Л. Участь підприємств АПК у формуванні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (організаційно-правові та економічні засади) / Л. Молдован, О. Карасик. – К., 2001. – 45 с.
2. Зіновчук В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу: [друге вид.; доп. і перероб.] / В. Зіновчук. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
3. Ушкаренко Ю. Сільськогосподарська кооперація в еволюційному вимірі: [монографія] / Ю. Ушкаренко. – Херсон: Айлант, 2009. – 404 с.
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=3719>.
5. Правове поле розвитку сільськогосподарської кооперації потребує змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agronews.ua/node/75057>.
6. Розвиток сільськогосподарської кооперації є одним із пріоритетів аграрної політики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/rozvitok-silskogospodarskoi-kooperacii-e-odnim-iz-prioritetiv-minagropolitiki>.
7. Про державний бюджет України на 2017 рік: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 3. – Ст. 31.
8. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013–2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf.
9. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/themes/garland/pdf/7.2.%20Basic%20material%20UKR.pdf>.
10. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій / Розпорядження КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248515797>.

11. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://galinfo.com.ua/news/chomu_v_ukraini_ne_rozvyvayutsya_siiskogospodarski_kooperatyvy_108592.html.
12. В Україні впроваджуються міжнародні проекти з підтримки малого підприємництва, сімейних ферм та кооперації на селі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uhbdp.org/ua/news/novini-agrarnogo-sektoru/802-v-ukrajini-vprovadzhuysya-mizhnarodni-proekti-z-pidtrimki-malogo-pidpriemnistva-simejnikh-ferm-ta-kooperatsiji-na-seli>.
13. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Регіональний навчально-практичний центр розвитку багатофункціональних кооперативів у Черкасах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infomist.ck.ua/u-cherkasah-za-pidtrymky-yevrosoyuzu-stvoryly-tsentr-rozvytku-kooperatyviv-foto/>.
14. В Україні офіційно стартував міжнародний проект розвитку сільських територій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/uk/node/23312>.
15. Сас О. Децентралізація під лупою: аналіз плюсів та мінусів для об'єднаних громад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/56-detsentralizatsiya-pid-lupoyu-analiz-plyusiv-ta-minusiv-dlya-obyednanih-gromad>.